

Jag saknar däremot en fördjupad käll- och genrekritisk utläggning kring Johannesdotters omarbetade dagboksmaterial. Överhuvudtaget känns hennes roll i texten något oklar. Hon finns med i avhandlingens under rubrik som en huvudperson men har inte alls samma huvudroll inne i texten.

Många uppgifter och detaljer som ligger till grund för skildringen av Stockholmslivet kring sekelskiftet är hämtade från andra forskare, och ibland har jag ställt mig frågan om vissa ting inte känns för välbekanta och "utforskade". Samtidigt saknar jag en del referenser, och då främst till etnologisk litteratur kring staden, myndighetsutövning och sexualitet. Men trots denna invändning ger jag Lennartsson rätt i att det uppstår intressanta synergieffekter när redan kända resultat eller insikter kopplas samman på ett oväntat sätt. Det är t.ex. ett tankeväckande perspektiv att utseendet på den nya genomfartsleden i Stockholm har ett samband med det moderna prostitutionsbegreppets formering. På det här viset tycker jag att avhandlingen på ett övertygande sätt pläderar för det kulturella perspektivets oundgänglighet vid sidan av ekonomiska och samhällsorienterade förklaringsmodeller. Prostitutionen har sin grund lika mycket i specifika föreställningar kring kön, sexualitet och vad en "ordning" bör vara, som i demografiska och ekonomiska förklaringar.

Det är intressant att se en etnolog "bråka" med begreppet diskurs. "Discourse Trouble" (för att anspela på en känd titel) skulle undertiteln ha kunnat vara. Även om Lennartsson är förtjust i Foucaults makt- och diskursbegrepp – och verkligen använder sig av dem istället för att tala om dem – så menar hon att det finns brister och tillkortakommanden, främst vad gäller vårt etnologiska "behov" av att se objekten för vetandet också som subjekt. Här menar hon att diskursanalysen riskerar att stanna på halva vägen.

Andra teoretiska begrepp i avhandlingen är inte lika grundligt genomtänkta och prövade (vilket man kanske inte heller kan begära). Jag ställer mig frågande till Lennartssons användande av begreppet identitet, som hon verkar dela upp i tillskrivna identiteter, diskursivt formerade identiteter och någon annan slags identiteter, baserade på erfarenheter – ett begrepp som jag gärna också hade sett att hon hade problematiserat. Dessa invändningar utgår givetvis från positionsbestämningen av avhandlingen som skriven utifrån en konstruktivistisk utgångspunkt. Konstruktivister kan man i viss mening säga att de flesta etnologer är – det som vetenskapsteoretikern Margareta Hallberg kallar

en svag variant. Lennartsson verkar inte vilja använda sig av konstruktivismen i dess starkare variant, med teoretisk inspiration från queer- och poststrukturalistisk teori. Det hade varit klargörande med en positionsbestämning av studien. Författaren redogör inledningsvis klart och tydligt för vad ett konstruktivistiskt perspektiv innebär, men jag tycker mig se en ambivalent inställning i tillämpningen av begrepp som just identitet och erfarenhet, samt i vissa resultat och resonemang inne i avhandlingen.

Till er som av olika anledningar ännu inte har läst *Malaria Urbana*, vill jag säga: Gör det! Detta är en avhandling som med hjälp av en reflekterad och välanvänd teoretisk apparat, kombinerad med metodisk medvetenhet och en skicklig författarpenna producerar etnologisk kunskap av mycket hög kvalitet.

Karin Salomonsson, Lund

Anna Ljung: *Bortom oskuldens tid. En etnologisk studie av moral, trygghet och otrygghet i skuggan av hiv*. Etnolore 24. Uppsala universitet 2001. 196 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1511-4.

Redan på avhandlingens första sida kastas läsaren rakt in i Anna Ljungs empiriska verklighet. Den unge mannen Janne, en av Ljungs huvudinformeranter, har avlidit i aids efter att under lång tid ha kämpat mot sjukdomen. Detta är en stark scen som på ett effektivt sätt konfronterar läsaren med studiens existentiella kärna. Döden. Det visar sig dock snabbt att det inte är döden eller döendet i aids som har varit av central betydelse för Ljung, utan snarare livet med aids.

Anna Ljungs avhandling *Bortom oskuldens tid. En etnologisk studie av moral, trygghet och otrygghet i skuggan av hiv* är ett exempel på senare års etnologiska forskning med intresse för kropp, identitet och samhällsanalys. Hiv och aids är företeelser som ger upphov till såväl ontologiska risker som ytterst konkreta medicinska risker. Det är dock inte fenomenen i sig som granskas utan den kollektiva och individuella responsen på dessa faror. Sålunda riktas blicken mot samhällets kulturella fundament i form av normer och moraliska rättesnören liksom mot framväxande handlingsmönster. Det övergripande syftet är att analysera hur den svenska pressens skildringar av hiv och aids ger uttryck för föreställningar om moral, trygghet och otrygghet, samt att undersöka vilka konsekvenser detta

får för hur hiv-smittade människor upplever sin livssituation. Att fånga dessa kollektiva och individuella processer är ett viktigt nav kring vilken avhandlingen kretsar. Huvudmaterialet är tidningsartiklar och intervjuer med fyra hiv-positiva människor. Dessa källor ligger till grund för Anna Ljungs granskning av det samspel som uppstår mellan mediala representationer av hiv och hiv-positiva människors självförståelse.

Avhandlingen består av sju kapitel, där det första presenterar hur Anna Ljung teoretiskt och metodologiskt har närmat sig sin undersökning. De följande sex kapitlen är konsekvent strukturerade kring offentliga representationer av hiv och aids respektive individuella upplevelser av hiv/aids. Här sätts hiv och aids till att börja med in i ett samhälleligt sammanhang, för att sedan belysas genom hiv-positiva människors erfarenheter. Det visar sig att media har gestaltat sjukdomen på olika sätt genom åren: som en sällsynt sjukdom, som en samhällsfara och från 1990-talet som ett marginellt problem. I dessa representationer förknippas hiv och aids med "avvikelser" som narkomani, promiskuitet samt etniskt främlingskap. Med utgångspunkt i ett autentiskt fall, den s.k. hiv-mannen som spred sin smitta till en mängd kvinnor, visar Ljung hur media skapar berättelser där det farliga och ondsinta skiljs från det ofarliga och goda. Hiv-mannen pekats ut som en drog- och sexmissbrukande person av utländsk härkomst – en i grunden ond människa.

Konsekvenserna av de mediala representationerna är mångfaldiga. Dels dras riktlinjer upp för vad som är normalt respektive onormalt, dels skapar personifieringen av hiv och aids ett slags falsk trygghet: "Kan vi bara identifiera det onda (hiv-mannen = hiv/aids), kan vi också kontrollera det." Det här innebär, slår Ljung fast, att hiv och aids skapar en grogrund för ambivalens. Här öppnas för det Zygmunt Bauman benämner moraliska kriser, dvs. fenomen som är svårhanterliga eftersom de utmanar gängse värderingar. Anna Ljung spårar tre grundläggande synsätt som är betydelsefulla rättesnören i den moraliska krisen: ett värdekonserverat, ett upplysningsorienterat och slutligen ett postmodernt förhållningssätt som genomsyras av tanken om individuellt ansvarstagande.

Människors syn på sjukdomen, och till viss del även den lagstiftning som införs, beskrivs som fotade i de grundläggande moraliska synsätten samt som reaktioner på den mediala debatten. Det uppstår negativa bilder genom att begreppet risk knyts till hiv och aids – till såväl sjukdomen i sig som till de människor som är

smittade. Dessa riskbilder leder till kategoriseringar och marginaliseringar av hiv-smittade, dvs. till en uppdelning mellan "vi=friska=normala" kontra "de andra=sjuka=onormala".

Ljungs avhandling ingår i en specifik vetenskaplig genre med fokus på såväl konstruktionen som dekonstruktionen av samhälleliga representationer. Samtidigt finns en strävan att modifiera och öppna den konstruktivistiska analysen. På samma vis som media förmedlar normativa, kulturella föreställningar om hiv, ser Ljung individens kroppar som analysingångar för att komma åt sådana föreställningar. Hon utgår från en helhetssyn på kroppen och ambitionen är här att överbrygga den Descartska tudelningen mellan kropp och medvetande. Ett sådant helhetsperspektiv, denna förenig mellan det konkret fysiska och det mer abstrakta, gör det möjligt att betona det kroppsliga som grund för individuella erfarenheter. Ljungs intresse för representationer och förkroppsligande för henne in på sambanden mellan övergripande föreställningar om hiv respektive individuella upplevelser av hiv. För att finna en möjlighet att undersöka dessa samband blir det nödvändigt att föra en diskussion om diskursens förhållande till erfarenhetsbegreppet. Hon fotar sitt resonemang i Foucaults diskursbegrepp. Detta innebär att diskursiva föreställningar om t.ex. sexualitet får konsekvenser för hur individer ser på såväl sig själva som på andra. Ljung exemplifierar bl.a. genom att återge hur en homosexuell man beskriver sin första sexuella erfarenhet med en annan man. Hela hans kropp skakar. Men, det är inte i första hand av lust utan reaktionen är snarare en fysisk bekräftelse på samhällets fördömande syn. Ett uttryck för skam.

Foucaults diskursbegrepp är sålunda ett viktigt teoretiskt fundament i denna avhandling. Samtidigt söker Ljung alternativa analysredskap för att fånga samspelet mellan representationer och erfarenheter, dvs. som inbegriper människors faktiska erfarenheter av hiv. Hon ställer sig t.ex. frågan hur erfarenheter och beteenden som går stick i stäv med diskursiva uttalanden ska betraktas. Det är inte självklart att det som generellt sett definieras som avvikande sexualitet verkligen också upplevs som sådan – vare sig av dem som är homosexuella eller av deras heterosexuella bekanta. För att få analytiskt grepp om dessa komplexa förhållanden krävs, poängterar författaren, ett flexibelt diskursbegrepp. Med hjälp av sociologen Arthur Frank finner hon redskap att betrakta kroppen som representation för kulturella normer och som en aktiv skapare av kulturella processer.

Ur det perspektivet existerar diskurser enbart i en pågående social praktik. Två tydliga exempel, Janne och Sighsten Herrgård, illustrerar detta väl. Janne talar om sitt förhållningssätt till den egna kroppen. Han är bekymrad för det som kallas för KS-fläckar – en form av hudcancer som hiv-smittade kan få – och är nog med att ta bort dessa märken, eftersom de skulle kunna föra tankarna till hiv. ”Det får inte synas. Inte för att jag är rädd att någon skulle diskriminera mig, inte så. Jag är inte rädd att någon skulle säga: Oj du har aids. Dra åt helvete! Försvinn härifrån! Det är inte det jag är rädd för utan för det här estetiska. Jag vill se normal och snygg ut, men jag är krigare på min front” (s.116). Här finns en förhöjd kroppsmedvetenhet som handlar om såväl kontroll och integritet som längtan efter normalitet. Men diskursen sitter inte bara i kroppen och påverkar människors föreställningar. Samtidigt kan helt andra processer ske där hiv-smittade skapar nya bilder av hiv. Ljung visar på ett övertygande sätt, inspirerad av bl.a. Harvey Brown, vikten av att se representationernas inneboende kraft. Ett tydligt exempel på hur kroppen inte bara är ett medium för kulturella normer utan även en aktiv agent i skapandet av sådana normer, är då kända personer som Sighsten Herrgård ”kommer ut”. Då han 1987 gav tillkänna att han var döende blev aids en tydlig kontrast till andra beskrivningar där sjukdomen förknippades med oansvarig sexualitet, drogmissbruk eller smittospridande afrikaner. Att, likt Sighsten Herrgård, ge aids ett ansikte kan leda till ett positivt förkroppsligande av det som annars blir ett samhälleligt problem och i förlängningen skapa en medvetenhet om att aids-sjuka är vanliga människor som ”vi” istället för en diffus grupp av ”de andra”.

Ljungs analyser av representationer och förkroppsligande är intresseväckande och övertygande. Det finns emellertid ett problem inbyggt i diskussionen om diskurs och erfarenheter. En av de grundläggande frågorna som avhandlingen undersöker är på vilket sätt representationer ger kunskap om hiv-smittades erfarenheter och konkreta livssituation. Onekligen får läsaren veta mycket om samhällets moralsystem och informanternas upplevelser. Men det är erfarenheter direkt kopplade till den mycket snäva ram som omger informanternas situation som hiv- och aidssjuka. Hur dessa människors liv ter sig i en vidare kontext – familjesituation, släkt, vänner, historik etc. – får läsaren inga uppgifter om fastän metodologiska och analytiska begrepp som livshistorier, biografier och sjukdomsnarrativ lanseras. Konsekvensen av detta blir bl.a. en rad ottydigheter och

glidningar mellan såväl diskurs och erfarenhet som social konstruktion och verklighet. Mot denna bakgrund finns det anledning att, för det första, undra vad livshistoria innebär för Ljung, och för det andra om det överhuvudtaget är möjligt att analysera förkroppsligad erfarenhet utan att ta del av människors liv i en bredare kontext. Eftersom erfarenhetsbegreppet lyfts fram som ett sätt att komma förbi läsningen i Foucaults diskursanalys, är det problematiskt att det empiriska underlaget är magert. Levnadsvillkor och livssituation är termer som Ljung ofta använder – begrepp som är välkända för etnologer. Inledningsvis pekade jag på att denna avhandling är mycket etnologisk – i bästa bemärkelse. Samtidigt finns anledning att fundera över vad det ”etnologiska” egentligen är och på vilket sätt det samspelar med de svagheter som finns i avhandlingen. Praxis- och erfarenhetsbegreppet är självskrivet inom de flesta etnologiska forskningsfält, vilket onekligen kan bli bekymmersamt för dem som vill arbeta konstruktivistiskt och diskursanalytiskt. Att lösa upp dessa knutar är en angelägen uppgift som Ljung dock inte helt rör i land med. Möjligen kan bristen på täta beskrivningar av informanternas liv, och därmed kopplingen mellan levd erfarenhet och diskurs, hänga samman med ett principiellt problem inom etnologisk forskning, dvs. ett i det närmaste okritiskt bruk av begrepp som praxis, levd erfarenhet och verklighet. Dessa analytiska termer används ofta, likt kulturbegreppet, med oreflekterad självklarhet – oavsett om forskningsarbetet inriktas mot konstruktivism eller essentialism.

Kritiken mot Anna Ljungs avhandling ska dock inte skymma det faktum att studien ger ny och viktig kunskap, såväl teoretiskt som empiriskt. I slutet av avhandlingen skriver hon att ambitionen har varit att bidra till att öka förståelsen för vilka budskap massmedialt spridda skildringar innehåller och vad som kan bli konsekvenserna. I en väl utvecklad kritik av hur teoretiker som Anthony Giddens och Ulrich Beck har använt sig av begreppet risk, presenterar Ljung ett alternativt riskbegrepp som syftar till att lösa upp de förtryckande kategorierna ”vi” och ”dem”. Hon pekar på att kulturanalytisk förståelse kan ge möjligheter att angripa aidsproblematiken på ett konstruktivt sätt. Ett sätt som kan ge en ny bild, ett nytt tal, om hiv och aids. I diskussioner av det här slaget framgår med tydlighet att Ljungs ambition att blottlägga de mekanismer som producerar samhälleliga värderingar inte enbart är en dekonstruktion för att utveckla den etnologiska analysen. Här finns även en övertygelse om att människor

bör använda sig av den kunnskap som dekonstruktionen ger og ta ansvar for skapandet av de kulturelle konstruksjoner som råder. Eller snarare for konsekvenserna av dessa konstruksjoner. I så måtto är *Bortom oskuldens tid. En etnologisk studie av moral, trygghet och otrygghet i skuggan av hiv* ett forskningsarbeite med politisk engagemang. Och därutöver en avhandling som på ett exemplarisk sätt visar hur en praxisorienterade moral og etikdiskussion kan föras, dvs. hur kulturanalys kan bli ett viktig redskap i samhällsdebatten.

Susanne Lundin, Lund

Malin Ideland: *Dagens gennyheter. Hur massmedier berättar om genetik og genteknik*. Nordic Academic Press, Lund 2002. 224 s., ill. English summary. ISBN 91-89116-39-9.

På nittitallet startet det tverrvitenskapelige og tverrfakultære forskningsprosjektet *Genetik, genteknik og vardagsetik* i Lund. Malin Ideland deltok som doktorgradsstipendiat og i mai forsvarte hun sin avhandling *Dagens gennyheter. Hur massmedier berättar om genetik og genteknik*. Avhandlingen tar opp den offentlige samtalen om genetik og genteknik, samtalen som skjer i massemediene.

Allerede avhandlingens omslag forteller noe om selve innholdet. Et avrevet avisutklipp fra avisen *Dagens gennyheter* hviler på saueull, kanskje er det til og med Dollys ull? Avisutklippets forfatter er nettopp Malin Ideland, en måte å presentere både journalisten og forskeren Ideland. Det at forskeren har bakgrunn fra begge leire kan ha synliggjort noen forhold og gjort henne blind i forhold til andre. Dette temaet kunne ha vært utdypet og problematisert ytterligere.

Jeg opplever at Ideland har leseren i fokus i denne avhandlingen, som rent språklig er velformulert, kanskje på grensen til det forførende en gang i blant. Det er en fordel at avhandlingen har en appendix med genetiske forklaringer, som er til en stor hjelp for lesere som ikke er så bevandret innom genetikken.

Avhandlingen er altså et bidrag til etnologisk medieforskning og den har et produksjonsperspektiv, det vil si at den omhandler produsentene av mediefortellingene og hvordan disse har vært med til å forme mediens innhold. Her analyseres de situasjoner som medietekster produseres i. Avisoppslag, TV-sendinger osv. analyseres som fortellinger, og også den rent språklige

fremstillingen av medietekstene, som journalistenes valg av metaforer, er viet spesiell oppmerksomhet. Sentrale analytiske begreper er interdiskursivitet, intertekstualitet, metafor og symbol. Der er lagt et konstruktivistisk perspektiv på mediefortellingene, det vil si at ideer, fortellinger og handlinger forstås som produkter av sin kulturelle sammenheng.

I avhandlingens prolog får verdenskjente Dolly slå an tonen. Nyheten om at en celle fra en voksen sau bærer i seg muligheten til å skape en nøyaktig kopi av et levende vesen var noe som veldig mange fikk med seg på nittitallet. Filmer og skjønnlitterære bidrag hadde tidligere fremstilt genteknikken som truende. Da Dolly åpenbarte seg, ble hun ikke oppfattet kun som en trussel, men hun ble kanskje like mye assosiert med en type god, varm, myk kloning. Forfatteren viser hvordan mediene forvandler de vitenskapelige, biologiske uttrykkene til et hverdagslig språk, og hun viser hvordan Dolly ble formet til å bli et framtidssymbol og et symbol for håp.

Ideland har et bredt materiale, der målet har vært å kartlegge et terreng, ikke å representere helheter. Denne såkalte *multi-sited ethnography*, for å si det med George Marcus, går ut på å følge ulike emne gjennom ulike empiriske rom. Innsamlingen er foretatt i Sverige i andre halvdel av 1990-tallet, og materialet er avisartikler fra morgen- og kveldsaviser, TV- og radioprogrammer, samt intervjuer med vitenskapsjournalister, og også med journalister som var med i produksjonen av en TV-sendt høring om genteknikk. Videre er spørrelistene sendt ut til journalister som inngår i Sällskapet Svenska Medicinjournalister. Under lesningen ble jeg nyssgjerrig på spørrelisten. Det var vanskelig for meg å finne ut hvorfor Ideland hadde ment at den var viktig, hvordan den var utarbeidet og av hvem, hvilke spørsmål som ble stilt, og hvorfor så få svarte. Ideland har også gjort kvalitative forskningsintervjuer med genetikere og med representanter fra Neurologisk Handikappades Riksförbund (NHR). Det er i tillegg utført observerende deltakelse ved pressekonferanser og ved TV-sendinger. Ideland har valgt ikke å anonymisere informantene, delvis fordi de er offentlige personer og dermed vanskelig å anonymisere. Det kunne imidlertid ha vært interessant med noen refleksjoner rundt dette valgets begrensninger: finnes der noen?

I kapittel 2 introduseres leseren til det journalistiske feltet, der ulike diskurser om hva som er god journalistikk og hvordan en skal forholde seg til vitenskapen kjemper om hverandre. Her får leseren møte hovedaktørgruppen vitenskapsjournalistene, og forfatteren